

dzi, znaczącego dla historii Europy, rozczepienia cywilizacyjnego Niemiec między systemy łaciński a bizantyjski, co uwzględnił Koneczny” [s. 317].

Recenzowana praca to oryginalne osiągnięcie poznawcze. Dostarcza ona odpowiedzi na wiele ważkich pytań dotyczących niezwykle niebezpiecznego zjawiska w stosunkach między państwami tj. zjawiska terroryzmu, a szczególnie jego konsekwencji.

Walory poznawcze podkreśla fakt, że autorzy artykułów nie podporządkowują swojej refleksji jakimś konkretnemu hasłu lub idei. Prezentowane są tu poglądy zróżnicowane a czasem przeciwnostawne.

Z przekonaniem można wyrazić opinię, że recenzowana praca zasługuje na uwagę szerokiego kręgu specjalistów (ale nie tylko) interesujących się problematyką świata muzułmańskiego w odniesieniu do kwestii terroryzmu.

Jadwiga Bohdanowicz

Aleksandr Iliusz Dierjabin, *Graždanskaja wojna w Rossii 1917–1922. Bietyje armii*, Izdatielstwo AST, Moskwa 2003.

Niewielka objętościowo praca składa się z następujących rozdziałów: Wprowadzenie (s. 3–4), Wzory ubioru białych armii w l. 1917–1922 (s. 5–9); Jednostki uderzeniowe, 1917 r. (s. 9–11); Kornilowski Dywizja Uderzeniowa, l. 1918–1920 (s. 11–12); Oficerska Dywizja Generała Markowa, l. 1918–1920 (s. 12–13); Partyzancka Dywizja Piechoty Generała Aleksiejewa, l. 1918–1920 (s. 13–15); Oficerska Dywizja Strzelecka Generała Drozdowskiego, l. 1918–1920 (s. 15, 32–34); Kornilowski Pułk Konny Kubańskiego Wojska Kozackiego, l. 1918–1920 (s. 35–40); Białe wojska na północnym-zachodzie Rosji, l. 1918–1920 (s. 40–42); Partyzancka Dywizja Atamana Annienkowa, l. 1918–1920 (s. 42–44); Spis wykorzystanej literatury i źródeł archiwalnych (s. 45).

Tytuł pracy „Białe armie” jest zatem mylący. Autor skoncentrował się bowiem przede wszystkim na elitarnych jednostkach Armii Ochotniczej (kornilowcy, markowcy, aleksiejewcy, drozdowcy, kornilowski pułk konny) oraz trzech formacjach wojskowych na północnym-zachodzie Rosji w l. 1918–1920. Były to: pińsko-wołyński bata-

lion ochotniczy (dowódca kapitan Bocheński), jednostki awanturника pułkownika P. R. Bermondta (Awałowa) i Samodzielny Pskowski Korpus Ochotniczy (generała-majora A. N. Wandama; przekształcony następnie w Samodzielny Korpus Armii Północnej, Armii Północną i wreszcie Armii Północno-Zachodnią (kolejni dowódcy tych formacji: von Nefi pułkownik K. K. Dzie-rożyński, generał-major A. P. Rodzianko, P. W. Glazenap, Palen). Na okrasę autor dorzucił historię kolejnych reorganizacji i udziału w walkach Partyzanckiej Dywizji atamana Annienkowa, która walczyła w Siedmiorzeczcu od 1918 r. do marca 1920 r., kiedy to jej resztki zmuszone zostały do schronienia się w Chinach.

Brakuje w pracy jednostek wojsk kozackich walczących z „czerwonymi” (choćby Dutowa, Gamowa, Kałmykowa, Siemionowa), wojsk Komucza, armii syberyjskich, wojsk Kołczaka etc.

Poważnym plusem książki są natomiast liczne zdjęcia z okresu oraz osiem kolorowych tablic obrazujących różne rodzaje mundurów, wraz z całostronicowymi opisami, stanowiące ilustrację do omawianych jednostek (tj. od jednostek uderzeniowych po partyzancką dywizję atamana Annienkowa).

Mundury białych formacji – jak zauważa autor – były pod wpływem trzech czynników symbolizujących „biały ruch” – państwowego (narodowego), georgijewskiego i „jednostek śmierci”. Kolorami państwowymi był biały, niebieski i czerwony, noszone w formie litery V na rękawie czy też w formie trójkolorowej kokardy (kokarda zwana w okresie cesarstwa *carskim okiem*, była owalną blaszką na czapce z rosyjskimi kolorami państwowymi).

Od końca 1918 wszystkie białe armie przyjęły kokardy w kolorze srebrno-czarno-pomarańczowym. Czarno-pomarańczowy był kolorem wstęgi Orderu Św. Jerzego i Krzyża Św. Jerzego (Światy Georgij), przyznawanego za bohaterские czyny wojenne. Krzyże noszono na piersi na wstążce Orderu Św. Jerzego z kokardą ze wstążki orderowej (1 i 3 stopień) lub bez kokardy (2 i 4 stopień). Wstążkę georgijewską przyznawano również ze srebrnymi trąbami georgijewskimi, przyznawano ją także jako honorową odznakę do sztandaru najlepszych jednostek.

Do symboliki „jednostek śmierci” (jednostek uderzeniowych) należały noszone często czarne mundury, które symbolizowały żałobę po Ojczyź-

nie. Kolejnym symbolem była trupa czaszka (tzw. *głowa Adama*) ze skrzyżowanymi piszczelami, co nawiązywało do symboliki starochrześcijańskiej, oznaczającej u Rosjan gotowość do ofiar, w tym i do złożenia ofiary z życia. U „białych” symbole te oznaczały gotowość śmierci za Ojczyznę.

Jako ciekawostkę można przytoczyć fakt, że na tablicy VII na stronie 29 kapitan Pińsko-Wołyńskiego Batalionu Ochotniczego (sformowanego w Pińsku w końcu 1918 r. pod okupacją niemiecką) nosi na czapce polski orzełek. Batalion Ochotniczy po opuszczeniu Pińska przez Niemców wycofał się pod naciskiem bolszewików do Antopola, gdzie połączył się z jednostkami polskimi i wspólnie z nimi 17 marca wrócił do Pińska. Następnie do końca 1919 r. brał udział w walkach z bolszewikami. Później wszedł w skład Sił Zbrojnych Południa Rosji i w kwietniu 1920 r. został rozformowany i przeznaczony do uzupełnienia 13 dywizji piechoty II Korpusu Armijnego.

Do najślyniejszych jednostek uderzeniowych należeli kornilowcy. Ich początek sięga maja 1917 r. Po przejściu różnych form organizacyjnych, w październiku 1919 r. w toku kolejnej organizacji utworzyli kornilowską dywizję uderzeniową. W listopadzie 1920 r. zostali ewakuowani z Rosji najpierw do Turcji a następnie do Bułgarii i w 1922 r. rozwiązani.

W lutym 1918 r. utworzono Mieszany Pułk Oficerski w stancyi olgińskiej, który dał początek Oficerskiej Dywizji Generała Markowa (utworzonej w październiku 1919 r.). Również jej resztki rozformowano w Bułgarii w 1922 r.

Podobnie w lutym 1918 r. utworzono, także w stancyi olgińskiej, Partyzancki Pieszy Pułk Kozacki, który dał początek Partyzanckiej Dywizji Piechoty Generała Aleksiejewa (utworzonej w październiku 1919 r.).

Zaczątkiem Oficerskiej Dywizji Strzeleckiej Generała Drozdowskiego była utworzona w końcu 1917 r. na froncie rumuńskim Samodzielna Rosyjska Brygada Ochotnicza dowodzona przez pułkownika Sztabu Generalnego M. G. Drozdowskiego. Po przyłączeniu się do Armii Ochotniczej drozdowcy stali się jej 3 dywizją, by po kolejnych licznych reorganizacjach i zmianach składu stać się od października 1919 r. Oficerską Dywizją Strzelecką Generała Drozdowskiego.

Najwięcej miejsca autor poświęcił jednak Kornilowskiemu Pułkowi Konnemu Kubańskiego Wojska Kozackiego.

Również podtytuł serii: „Mundur. Uzbrojenie. Organizacja”, nie do końca odpowiada zawartości pracy, gdyż opis zdecydowanie zdominowało przedstawienie powstania i kolejnych reorganizacji opisywanych jednostek, a w dużo mniejszym stopniu ich umundurowania, nie mówiąc już o uzbrojeniu. W sumie jest to praca pionierska jeśli chodzi o ilustracyjne ujęcie tematu i z pewnością z czasem zostanie rozwinięta i uzupełniona.

Tadeusz Dmochowski

M. Kołomijec, *Boi u rieki Chalchin-goł. Maj-sientjabr 1939 goda*, „Żurnal Frontowaja Illustracija”, nr 2/2000, Izdatielstwo „Strategija KM” Moskwa, ss. 80.

Niewielka objętościowo, lecz bogato ilustrowana praca podzielona jest na następujące rozdziały: Armia Kwantuńska (s. 4–13), 57. Samodzielny Korpus (s. 13–18), Mongolska Armia Ludowo-Rewolucyjna (s. 19–21), Przyczyny konfliktu (s. 21–23), Walki majowe (s. 23–28), Przygotowania do nowych walk (s. 28–31), Działania bojowe w lipcu 1939 r. (s. 31–52), Działania bojowe w sierpniu 1939 r. (s. 52–66), Bilans walk (s. 67–77). Wyposażona jest również w przypisy (s. 78) oraz wykaz czołgistów wyróżnionych tytułem Bohatera ZSRR za walki nad rzeką Chałchyn-goł (s. 79).

Stacjonująca w Mandżurii japońska Armia Kwantuńska, której jednostki starty się z wojskami radzieckimi i mongolskimi nad rzeką Chałchyn-goł, składała się z dowództw 3, 4 i 5 armii (o składzie faktycznie korpusów), ośmiu dywizji piechoty (1, 2, 4, 7, 8, 11, 12 i 23), 3. Brygady Kawalerii, ośmiu samodzielnych garnizonów, korpusu artylerii i 1. Brygady Zmechanizowanej (3. i 4. pułk czołgów). Razem liczyła ona 270 tys. ludzi, ok. 200 czołgów i 1052 działa. Dowodził nią generał Kenkichii Ueda (s. 4).

Autor analizuje strukturę biorących udział w walkach japońskich dywizji piechoty, ich uzbrojenie i wyposażenie oraz krótko przedstawia Armię Mandżukuo (s. 5–13). Na s. 13–18 omawia z kolei skład i uzbrojenie 57. Samodzielnego Korpusu Armii Czerwonej. Został on utworzony 4 września 1937 r. rozkazem komisarza obrony ZSRR nr 0037, z wszystkich jednostek Armii